

Tvangsflytting, vindkraft, reindrif og protest i utstillinga Rávdnji

Camilla Brattland

<https://doi.org/10.7557/ottar.8066>

I utstillinga Rávdnji trenger en vindmølletupp inn i reisverket til gammen. Bak gammen henger en glassplate med et bilde av en brennende vindmølle, og under vindmølletuppen har den samiske kunstneren Anders Sunna malt et bilde med rein, vindmøller og ild. I lydinstallasjonen kan du høre joiken «Stuoranjárga» som levendegjør fortellingene om de gode reinbeitene i Tromsø. Bak gammen skuer portrettfotoet av reineieren Margrethe Kitti. Ved siden av gammen henger to vregte koffer, som motstand og protest. Mot hva, og fra hvem? Hva forteller dette om samisk historie i Tromsøområdet?

I utstillinga Samekulturen står en sørsamisk gamle som Tromsø museum ervervet fra familien Renberg på 1960-tallet. Etter en omvisning for en gruppe turister ved denne gammen den 6. februar i 2025, gjorde jeg meg noen refleksjoner mer enn hundre år etter at Elsa Laula Renberg kanskje selv hadde fyrt bål inne i denne. Renberg-gammen står ved siden av den nye utstillingen der Joar Nango og hans kolleger i gruppa Vuogas har bygd en ny bealljeagoahti / buesperregamme. Her er tuppen av et vindmølleblad trengt inn mellom reisverket. Sammenhengen mellom den gamle Renberg-gammen og den nye i lag med de andre elementene i den nye utstillinga Rávdnji, handler om såre fortellinger som fremdeles påvirker samisk kultur og samfunn.

I forkant av den første pansamiske samlinga av samer den 6. februar 1917 i Tråante/Trondheim skrev Elsa Laula Renberg den lille pamfletten *Infør lif eller død* som opprop for å gå til kamp for den samiske kulturen og reindrif. Siden 1917, og lenge før dette, har samisk kultur og særlig reindrif stadig stått i kamp mot ulike strømmer og utbyggingsprosjekter i samfunnet som setter press på beiteland, kultur, familier og enkelt-personer. Dette henspiller utstillinga på gjennom valget av navnet Rávdnji som tittel, som betyr strøm på samisk, og gjennom utstillingselementer som de vregte koftene. En mer konkret betydning av tittelen er også stedet Rystraumen, et eldgammelt svømmested for rein. Flyttingen av reinflokkene kan besøkende se i filmen «Med svenske lappar på vårflytting» fra 1915, som er projisert på vindmøllebladet i utstillinga.

Tvangsflytting fra Tromsøområdet

I boka *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge. Om sommerbosättningar i Troms fylke på 1900-talet* blir vi kjent med bakteppet for det som har blitt kalt for tvangsflyttingen (bággojohtimat) fra beiteområdene i Troms. Tvangsflyttingen var et resultat av statens jordbrukspolitik og arealinteresser på bekostning av reindrif og bruk av reinbeitene i Troms. Før begynnelsen av 1700-tallet foregikk det en helårsdrift med rein på øyene utenfor Romsa/Tromsø, slik som på Ráneš/Ringvassøy, som gradvis ble erstattet av en driftsform med større flokker som flyttet mellom sommerbeiter på kysten og vinterbeiter i innlandet. Fra 1820-årene vitner kildene om at samiske slekter fra bl.a. Karesuando, Könkämä og andre områder hvert år flyttet til sommerbeitene i Tromsøområdet. Disse sesongvise flyttingene ble det gradvis slutt på etter at reinbeitekonvensjonen av 1919 trådte i kraft i 1923. Forfatter og etnograf Ernst Manker kaller i sin bok *Rajd och karavan* (1958) reinbeitedistriktene på kysten for «havlandet». I sine reiseskildringer fra havlandet skriver han om slutten på denne reindrif og møter noen av familiene som ble igjen for å drive helårsdrift med rein på øyene etter 1923. Familiene Nutti og Påve var på Sázzá/Senja, familien Kitti på Sállir/Kvaløya og Raste og Pilto på Ráneš/Ringvassøya. De hadde blitt såkalte «norsklapper», som Manker skriver om i sin bok.

I boka *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge* dokumenterer Lars J. Walkeapää reinflyttingen fra Sverige til alle sommerbeitene i Troms som: Stuoranjárga/Tromshalvøya, Nieidavuovdi/ Andersdalen, Vuovlenjunni/ Stormheimen, Skibotn/Nordnes, Falsnes, Márkos-Mállá/Markusfjellet, Njállavárri/Stabursfjellet, Ittonjárga/Lyngenhavvøya, Láhku/

Lakselvdalen, Ráneš/Ringvassøy, Sállir/Kvaløy og Rostadalen. Disse distriktene var hjemstedene til slektene Ándoma, Heigás, Labba, Omma, Blind, Päiviö, Hotti, Siiri, Vasara, Juuso, Hurri, Nutti, Kitti, Valkeapää, Utsi, Unga, Orbus, Tomma, Baer (Ándirat), Pilto, Rasti, Heaikka, Ponga, og andre. Slektenes flytteveier, hvilesteder, boplasser og gjerder i alle distriktene er tegnet inn på kart og beskrevet. Som del av utstillingsprosjektet er flytteveiene digitalisert og med i digitale kartfortellinger om tvangsflyttinga.

Hvilke følger hadde stengingen av grensene for familiene som brukte dette landet? I sin bok *Herrene sendte oss hit* (2021) forteller Elin Anna Labba om etterkommerne etter de som hadde beinbeiteland på Sállir/Kvaløya frem til begynnelsen av 1900-tallet. Hun beskriver personlige minner og historier om vansker med å tvangsflytte flokkene og bosette seg i nye reinbeiteland der det allerede var folk og reindrift

fra før. Som Elsa Laula Renberg, er også Elin Anne Labbas misjon å kjempe for den samiske kulturens overlevelse. Hun gjør det med å sette fokus på historie som har blitt usynliggjort i statenes historiefortelling og om sin personlige historie for seg selv og for familiene som ble tvangsflyttet. Både kartfortellingene og opptak av Labba som forteller fra sin bok er å finne i utstillinga Rávdnji.

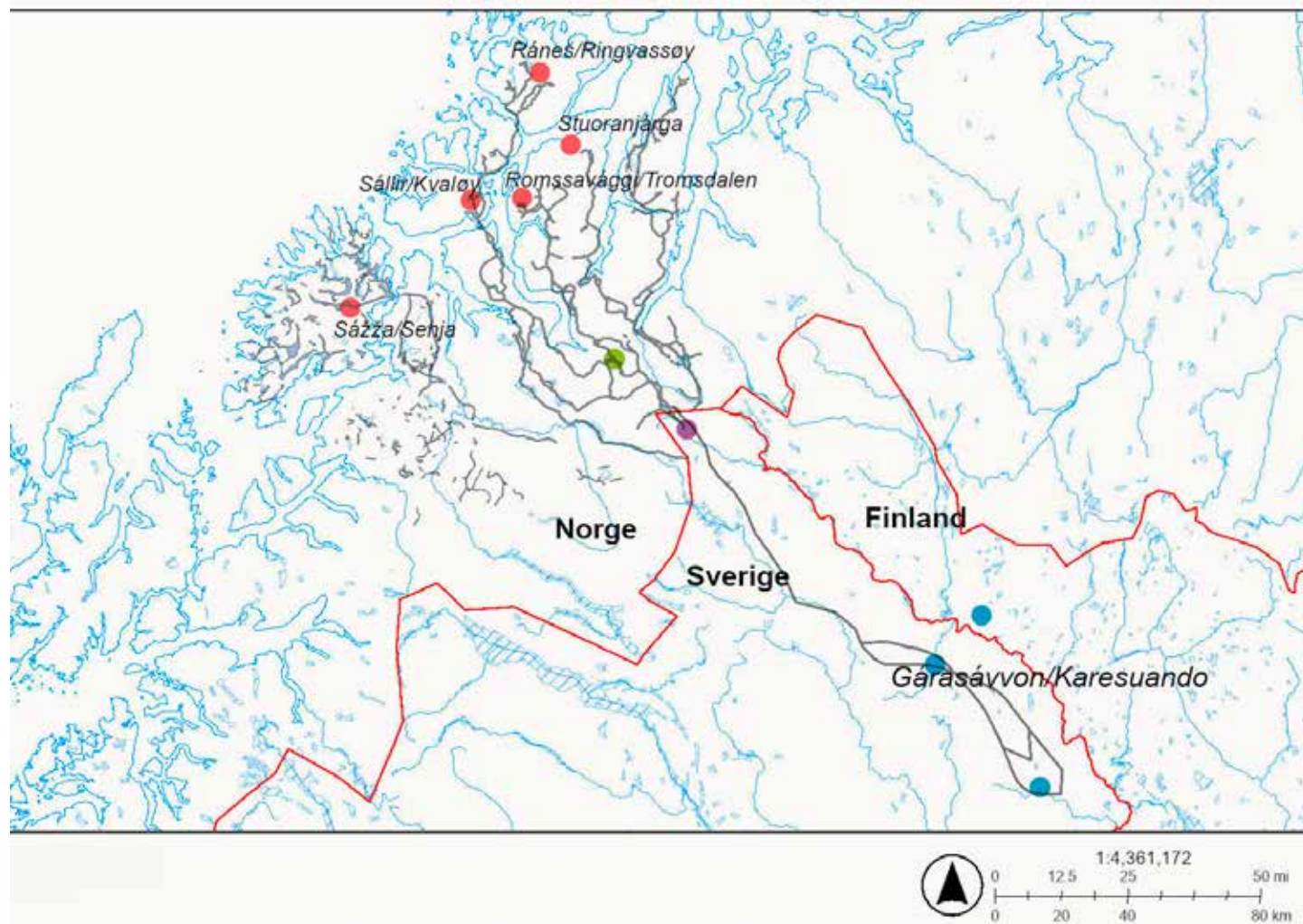
Dagens samekamp

Et annet eksempel på press fra storsamfunnet er utbyggingen av vindkraftanlegg over hele landet. Det er igjen stor samisk motstand mot utbygging i reinbeiteområde som forener samer over hele landet, fra reindriftssamene på Fosen, samiske aktivister foran Stortinget, organisasjoner og lokalsamfunn i Finnmark og reineiere på Sállir/Kvaløya i Elin Anna Labbas families gamle reinbeiteland. Som del av protestene mot utbyggingen av vindkraft på Fosen kledde aktivistene som

Del av utstillinga Rávdnji med utsnitt av Guovdageaidnu-kofte på vranga og Renberg-gammen i utstillinga Samekulturen. Foto: Mari Karlstad, 2024.

Flytteveier og boplasser før grensestengingen

Flytteveier fra Karesuando til reinbeitedistrikter i Tromsømrådet før 1919. Digitalisert av Marthe Olea Angelsen Stupforsmo og Camilla Brattland. Bakgrunnskart tilrettelagt av Erik Kjellmann. Kartet er tilgjengelig på skjerm i utstillinga og på universitetsmuseets nettsider. Kildegrunnlag: Walkeapää 2009

demonstrerte utenfor Stortinget koftene sine på, med den vrang side ut. Vrengte koffer er i deler av samisk tradisjon et tegn på at man ikke er enig i en avgjørelse. Denne formen for protest er tatt opp i utstillinga Rávdnji og beskrives slik av Joar Nango i hans tekst om utstillinga;

Siden jeg er kunstner og ganske bevisst de fortellingene jeg er med på å skape bestemte vi oss også for å bake inn en del subtile, dagsaktuelle kommentarer til dagens samekamp gjennom de elementene som blei lagt til i designet også. Her finnes to vrengte koffer, et bilde av en brennende vindmølle fra Kvaløya og i midten av hele utstillinga kan man krype inn under tuppen av en vindmølle for å høre historien om tvangsforflytta samer fra Tromsø. Disse er alle litt subtile referanser til motstandskamp og landrettigheter, og for meg en slags invitasjon inn i en diskusjon omkring overgrep mot samiske landområder som historien i utstillinga trekker frem, men som i mine øyne fortsatt pågår

i like stor skala den dag i dag. De er lagt inn som små referanser betrakter selv kan velge å lese på sin måte. Det er tenkt at en omviser skal kunne løfte frem noen av disse historiene og forme omvisningen så "politisk" som hen selv vil. Hvorfor skal nødvendigvis utstillingsdesign være nøytral i sin materialitet?

Utstillinga Rávdnji gir oss en mulighet til å kunne trekke fram ulike historier tilpasset til gruppen av besøkende på museet. For gruppen av turister som kom på besøk til museet på den 6. februar 2025 ble fortellingen om landsmøtet i 1917, og den historiske vårflyttingen fra Karesuando til Sállir/Kvaløya, viktig å fortelle. Dette er to hendelser fra begynnelsen av 1900-tallet som ligger langt fra hverandre geografisk, men nært i tid, og som begge symboliseres av elementer i museets utstillinger – Elsa Laulas gamle og en video som viser vårflytting der reinflokkene svømmer over Ryastraumen i 1915.

For turister som gjerne kommer fra Europa eller andre deler av verden er denne historien i utgangspunktet ukjent, men samtidig kjent. De universelle trekkene med Rávdnji handler om nasjonalstaters oppbygging, grensetrekking og assimilering av de som ikke hørte til de nasjonsdannende folkeslagene, særlig urfolk og minoriteter. Fornorskning og stengingen av grensene mellom stater er lange historiske prosesser som har hatt klare negative konsekvenser for samisk kultur. I et historisk perspektiv er det enkelt å være enige om at dette er historiske

fakta og ikke «politikk». Samtidig er det viktig å være klar over at ikke alle er enige i at flyttingen av reinflokkene fra Norge til Sverige skjedde bare med tvang.

At det ble ledige beiter på øyene i Troms ble også en fordel for familiene som ble igjen, slik som familien til Margrethe Kitti, og for andre reindriftsfamilier som etter hvert overtok beitene. En av disse er familien Aleksandersen Turi fra Guovdageaidnu/Kautokeino som driver helårlig reindrift på den sørlige delen av Sállir/Kvaløya. I

Del av utstillinga Rávdnji med utsnitt av bildet av den brennende vindmøllen «Margrethe Kitti», og bealjjegoahti med vindmølleblad. Foto: Mari Karlstad 2024

– Brann i vindmølle

Sort røyk fra vindmølle på Kvaløya i Tromsø.

Testturbinen som høytidelig ble døpt av fylkesråden i 2004 for «Margrethe Kittl», brant i 2010.
Foto: Geir Yttergård, avisa Nordlys

deres beiteområder ligger Kvittfjell og Raudfjell, som ble utbygd med vindkraftanlegg etter at familien begynte med reindrift i området. Vindkraftanleggene er plassert midt i det som er et godt kalvingsområde for rein. Mange år før utbyggingen begynte, plasserte utbyggeren Norsk Miljøkraft AS en testturbin på Sáallir/Kvaløya i 2004, og kalte vindmølla for «Margrethe Kittl». Testturbinen brant i 2010, og bildet av den brennende vindmølla er tatt inn i utstillinga. Både bildet av den brennende «Margrethe Kittl» og vindmølettuppen som trenger inn i gammen i midten av Rávdnji er sterke symboler på de ytre kreftene som påvirker reindriften og samisk kultur som helhet. Historien om reindrift på Sáallir/Kvaløya fra tvangsflyttingen fram til i dag er heller ikke fri for interne uenigheter mellom reinbeitedistrikter og familier som kan strekke seg over lange tidsrom og geografiske distanser.

Påvirkning fra vindkraft på reindrift og samisk kultur

Et annet tema som er viktig å formidle er selve substansen i påvirkningen fra vindkraft på reindriften, som ofte oppfattes som et «politisk»

tema. Med dette menes at det stadig sår tvil om vindkraft egentlig har så stor påvirkning på reinen som folk vil ha det til. Med utgangspunkt i feltarbeid og intervjuer med reieneierne i vindkraftområdene på Sáallir/Kvaløya og Vártná/Vannøya skriver Brattland og Hausner om dette i artikkelen «Vindkraftutbygging og bærekraftig reindrift på tøyen i Troms». På Sáallir/Kvaløya (Dorvvošnjárgga siida) opplever reieneierne et stort press fra vindkraftutbygging. Siden beiteområdene er begrenset kun til den sørlige delen av Sáallir/Kvaløya, har de få alternative beiteområder til områdene som ble utpekt til vindkraftområde. Kvittfjell og Raudfjell var tradisjonelt gode vinterbeiteområder og kalvingsområder som ga naturlig beskyttelse mot rovdyr.

I tilfellet Raudfjell og Kvittfjell slik som på Fosen var det ikke bare snakk om tap av viktige kalvings- og beiteområder, men også de større virkningene for den helhetlige driften som gjør at tålegrensen for press til slutt er nådd. Summen av alle disse tiltakene etterlater et bilde av en reindrift hvor det er menneskene som i økende grad bestemmer hvor reinen skal være, i et landskap dominert av menneskelige aktiviteter. I dette bildet gjør rein-

eierne kontinuerlige avgjørelser og vurderinger for å ivareta både dyrevelferd og gode forhold med naboer og andre næringsutøvere slik som bønder og hundekjører. Dette er langt fra drømmen om en tradisjonell reindrift for mange reindriftsutøvere, noe som igjen har følger for muligheten til å overføre tradisjoner, kunnskaper og praksiser fra en generasjon til den neste.

En politisk utstilling?

De to gammene som rammer inn utstillinga Rávdnji, de vrenge koftene, den brennende testturbinen «Margrethe Kitti» og vindmøllebladet er deler av flere fortellinger som utgjør samisk historie ikke bare i Tromsøområdet, men på hele Nordkalotten. Fortellingene til Labba og historien til Renberg rammes inn av store samfunnsmessige endringer som knytter samisk historie sammen på tvers av landegrenser og århundrer. Det er slående hvordan mange av de samme konfliktene og utfordringene ser ut til å gjenta seg, og alltid med press på samisk kultur som en utløsende faktor for protest og motstandsbevegelser. Etableringen av vindkraftanlegg er en slik prosess, som inneholder mange dimensjoner som har påvirkning langt utover den enkelte rein og den enkelte familie. Å innlemme en vindmølle i utstillinga kan virke politisk. Mine erfaringer som forsker og omviser er tvert om at dette inviterer til kritisk diskusjon. Besøkende oppfatter stort sett vindmøllebladet som en kunstnerisk installasjon, før de får vite hva det store hvite objektet egentlig er for noe. Joar Nango forklarer det slik i sin tekst om utstillinga;

Grepet med å bygge en gamme av en vindmølletupp syns jeg har en kunstnerisk undertone som løfter dagsaktuelle problemstillinger inn i designen på en subtil måte. På foten av vindmøllebladet har vi et vakkert videomateriale funnet fra svensk side som viser en reinflokk svømmende over Rávdnji. Vi har også gjort et halvferdig design til et avtrykk av vindmøllevingen på gulvet. Trykket er 20 meter langt og er kun en liten del av den opprinnelig 70 meter lange vingen. Gulvtrykket strekker seg utover i rommet og liksom leder deg inn i utstillinga. Dette blei det ikke penger til å få gjennomført. Det var litt synd syns jeg. Det hadde gjort vindmølletuppen litt mer tydelig og understreket verdi og skalaperspektivene den jo symboliserer.

Som omviser i en samisk utstilling som handler om press fra storsamfunnet mot en minoritet og urfolkskultur er det vanskelig å unngå å være «politisk». De færreste gruppene som besøker utstillingene vet om hele sammenhengen mellom statenes politikk, samisk og lokal historie. Både dagsaktualiteten i utstillinga og den store interessen fra etterkommerne til de som hadde sine sommerbeiteområder rundt Tromsø før begynnelsen av 1900-tallet viser et stort kunnskapsbehov.

Referanser:

- Brattland C. og Hausner V. 2022. Vindkraftutbygging og bærekraftig reindrift på to øyer i Troms. I: Brattland, C. og V. Hausner (red.) 2022. Vindkraft og reindrift. Temanummer i tidskriftet *Utmark* 1/2022
- Labba, E. A. 2021. *Herrene sendte oss hit*. Om tvangs flyttingen av samene. Pax forlag A/S Oslo.
- Laula, E. 1904. *Inför lif eller död? Sanningsord i de lappska förhållandena*. Wilhelmssons boktryckeri A.- B. Stockholm.
- Manker, E. 1958. *Rajd och karavan*. LTs forlag, Nordisk Rotogravyr, Stockholm.
- Mathisen, H. R. 1989. Samisk reindrift i Tromsø-området. *Ottar 1989, nr 178*. Norges arktiske universitetsmuseum, UiT.
- Walkeapää, L. J. 2009. Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge. Om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet. *Tromsø Museums skrifter XXXI*. Tromsø Museum – Universitetsmuseet. UiT.

Forfatter:

Camilla Brattland er førsteamanuensis i kulturvitenskap ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hennes arbeidsfelt er Nordnorsk folkemusikksamling og joikearkiv og hun var med på å utvikle utstillinga Rávdnji. Hun forsker på samisk kultur og historie og særlig samisk og lokal økologisk kunnskap,

herunder interaksjon mellom vindkraftutbygging og andre arealinngrep, og reindrift. E-post:

camilla.brattland@uit.no

<https://orcid.org/0000-0002-0308-4524>